

КИПРИЯНСКИЯТ МАНАСТИР „УСПЕНИЕ БОГОРОДИЧНО“ – МЕТОХ НА ЗОГРАФСКИЯ МАНАСТИР В АТОН

Николай Червенков

THE CYPRIAN MONASTERY OF THE DORMITION OF THE THEOTOKOS AS A TOWN CHURCH OF THE ZOGRAF MONASTERY IN MOUNT ATHOS

Nicolay Chervenkov

Abstract: *The Cyprian Monastery in Bessarabia was a dependency of the Zograf Monastery from 1678 to 1916. Within the indicated period, it made a considerable contribution to the economic support of Zograf on the one hand, and obtained a wealth of experience in spiritual advancement on the other hand. In the 19th century, the monastery was closely linked to the Bulgarian National Revival. During World War I, Russia broke the ties between the two monasteries and deported the Bulgarian monks from Cyprian. The list of them is published here.*

Keywords: *Cyprian monastery in Moldova; Zograf Monastery in Mount Athos.*

Киприянският¹ манастир „Успение Богородично“ е православен мъжки манастир, разположен в село Каприяни, Република Молдова, в центъра на горския резерват Кодри. Манастирът е под управлението на Молдовската православна църква, която е част от Руската православна църква – Московска патриаршия. Той е един от най-старите манастири в страната. Разположен е на 37 км от столицата на страната – Кишинев, в живописна планинска местност, обрасла със стари гори.

Този манастир повече от двеста години е бил метох на Зографския в Атон. За него е писано много в научната и в публицистичната литература. Кратък преглед на тази литература е направен от доцент д-р Елена Хаджиниколова, която обръща внимание предимно на българските проучвания [Хаджиниколова, Е. 2016, с. 146–162]. Трябва да се отбележи, че през последните години пишат по темата и много историци от Молдова и Румъния. В историографията могат да се посочат трудове, които разглеждат отделни нейни аспекти, а също и такива с обобщаващ характер [Mănăstirea Căpriană..., 2019]. Публикуват се документални материали за Киприянския манастир [Eșanu, A., Eșanu, V.,

¹ Името на манастира се изписва Киприянски, както е възприето в българската историческа литература. На румънски името на обителта се изписва като Mănăstirea Căpriană, т.е. Каприянски манастир. – Бел. ред.

Fuștei, N., Pelin, V., Negrei, I. 2003]. В настоящото изложение имаме задача накратко да набележим основните линии на дейността на манастира в двувековния период, когато той е метох на българския Зографски манастир в Атон. Тази тема едва сега започва да се разглежда [Захарюк, П. 2019, с. 316–325].

Първите сведения за монашеското поселение на това място са от 1429 г. [Мурзакевич, Н. 1850, с. 326–328]. Тогава манастирът е построен изцяло от дърво. По онова време местността се е наричала „Каприянова поляна“. Предполага се, че сред основателите му е боляринът Мерка, працядо на Мария, съпруга на господаря Александър Добри. Именно той уредил чрез господарски указ новия статут на манастира, като увеличил привилегиите му, добавил нови възможности за развитието и разцвета на манастира. През това време Каприян се превръща в господарски манастир, като сред основателите са някои от най-важните войводи на Молдова, които щедро подкрепят този център на правослазната духовност.

Комплексът е създаден през XVI в., когато по разпореждане на Петру IV Рареш през 1545 г. започва строителството на голямата каменна църква „Успение Богородично“. Изграждането му е завършено от неговите наследници. Църквата е център на манастирския комплекс, включващ още допълнителни постройки, езерце, лозя и гора. На 11 април 1559 г. Александру III Лепушняну подарява на манастира 12 села с обработваемата им земя, лозята и горите. Дълго време в манастира се помещава резиденцията на молдовския митрополит, покровителстван от различни владетели [Mănăstirea Căpriana... 2019, p. 76].

Отношенията на Киприянския манастир и Зографския от Атон имат богата история. Манастирът Зограф, посветен на свети великомъченик Георги Победоносец, е един от най-старите в Света гора, основан по времето на император Юстиниан през VI в. Постепенно Зографският манастир се превръща в монашеско селище, предимно от българи и защитено от страна на България. След падането ѝ под османска власт към края на XIV в. Зографският манастир намира все по-голяма подкрепа от владетелите на Влахия и Молдова. Според някои данни първият от владетелите на Молдова, установил връзки със Зографския манастир, като същевременно предоставя и помощ, е Александър Добри [Mănăstirea Căpriana... 2019, p. 98].

Примерът е последван от господаря Стефан Велики, който е строител на 44 храма и манастири, много от които са запазени и до днес. Личният покровител в победите му срещу враговете е бил св. Георги Победоносец. Молдовският княз е носел със себе си чудотворна икона на св. Георги, която по-късно подарява на едноименния български светогорски манастир. Днес тази икона, наричана „Молдовската“, е един от трите чудотворни образа на св. Георги в съборния храм на манастира. Стефан Велики поставя иконата на съборния храм „Св. Георги“ в Зографския манастир. Благодеянията му към Зограф продължават повече от три десетилетия. В 1466 г. той дава златопечатна грамота (хрисовул), с която дарява на манастира 100 дуката (6500 аспри) ежегодна помощ. После строи отбранителна кула в зографското пристанище. В 1500 г.

е направена голяма везана икона (хоругва), подарена на Зограф. След опожаряването на манастира през 1744 г. го обновява. В гостната стая на манастира на най-видно място е поставен портрет на Стефан Велики с надпис: „Образ на Стефан Силни Воевода – Обновител на Свещено Зографската Обител и ктитор на принадлежащите ѝ манастири Добровецки и Киприянски“. През следващите векове молдовските господари продължават почти постоянно да оказват материална подкрепа на атонския манастир. В списъка „Ктитори и Благодетели“ на Зографската светата обител са записани 11 владетели на Молдова [Тодоров, Г. 2002].

През 1698 г. поради катастрофалното финансово състояние на манастира с грамота от Антиох Кантимир Киприянският манастир се подчинява на манастира Зограф [Русия, Атон и Рилският манастир... 2016, с. 116–117]. С това се появява надежда Зографският манастир да поправи нещата, както се случва по-рано в Добровецкия манастир, разположен също в Молдова. В грамотата изрично се отбелязва, че киприянските монаси са съгласни със светлината на „сърбите и булгарите с целомъдрието и добротата на строителите на църквата“. Антиох Кантемир посочва, че дори по това време Киприянският манастир, макар и запустял и пренебрегнат от монаси, имал значителна поземлена собственост, която идвала от даренията на молдовските владетели от XV–XVII в. В документа се посочва: „...нека отсега светият манастир Киприан да бъде завинаги метох на светата Зографска обител на Света гора заедно с всичко, дадено му от други ктитори – със селата, с вечините, сиреч съседите, колкото са манастирски, и с лозята, и с църковните и домашните съседи, и с циганите, и с водоемите, и с мелниците, и с езерата, сиреч блатата с риби, и с градините, и с пчелините, и с всички земи, с говедата и другия добитък, и с целия приход от полята, горите и отвсякъде, както гласят грамотите и наредбите на другите светопочивши молдавски господари...“. Сред тях са „именията, дадени от основателите, села и съседи, които ще принадлежат към манастира, и лозята, и църковните съседи, и къщата, и циганите, и езерцата, и мелниците, и водоемите“.

Чрез този акт на дарение манастирът в Каприяни се превръща в метох на Зографския манастир от Атон. Малко след издаването на този документ лидерите на атонските светилища изпращат в Каприяни свои представители, които поемат ръководството и контрола над цялата област. По този начин манастирът излиза извън контрола на Църквата на Молдова. Целият икономически, религиозен и културен живот е доминиран от монасите от Зограф, предимно българи. Те отнасят към игумена на Зограф всички въпроси по продажби, обмяна на имущество, прехвърляне на натрупани суми и т.н.

Особеният статут, който манастирът придобива, не позволява никакво вмешателство от страна на молдовските владетели. През целия този период в манастира се намират български монаси, изпращани от Зографския манастир, и повечето от настоятелите на манастира се назначават от тях. Това са Иларион, Методий, Теотисий, Кузма и др. Те имат голям принос в снабдяването на

манастира с богата църковна утвар, в строителството и поддържането на църквите и стопанските домове, в развитието на градинарството и т.н.

През XVIII в. Киприянският манастир, както и другите монашески поселения в Молдова се оказва в центъра на руско-турските войни. Във връзка с това на него му се отдава да получи от военните руски власти, които контролират територията, охранни грамоти, които позволяват манастирът да запази своята неприкосновеност. Именията на манастира донасят големи доходи, по-голямата им част не се използва за нуждите на манастира, а се изпраща в Лаврата на Света гора. До неотдавна за това свидетелстваха основно хрисовулите и актовете за дарения от страна на господарите владетели на Молдова, открити от В. Априлов. [Митов, Г. 2019, с. 413–444]. В последно време тези факти се потвърждават и от направените извадки от „Зографската кондика“, осъществени с голяма трудност от акад. Иван Радев [Радев, И. 2018]. Това са редица фрагменти, които оповестяват един широк кръг от конкретни, автентични измерения на получаваното от там, главно под формата на парични средства, а и на други постъпления. Основно те се отнасят към втората половина на XVIII и началото на XIX в. Важно е да се отбележи, че в тях се съобщава какво се пренася. Ученият прави доста извадки. Някои от тях: „Като дошъл архимандрит Акакий от Молдова и попечения Собор ному паки дадени у манастир 8 тысящи и петстотин гроша – 8500 сума.“; „Тех времењ послал отец игумен Евтимий от Молдова, от Киприянския манастир пет тысящи гроша и принято в суму манастирскую 5000 хиляди гроша сума“; „И в 1775-мъ году по окончании послушания у Молдавии отдал щеть отцу архимандриту кир Ананию за направу по разорения манастира Каприана шест кесии, и готових аспри пят кесии, и две кесии за виноград“. Въпреки това в продължение на XVIII в. на Каприяни се вземат мерки за подобряване на духовния живот на поселението.

През 1813 г., малко след създаването на Кишиневската и Хотинската архиепископия, Гаврил Банулеску-Бодони, с подкрепата на царските власти и Синода на Руската православна църква, успява да получи Киприянския манастир с огромните му богатства. При новите условия, годишните приходи от около 16 000 леи не са под прякото управление на Кишиневската архиепископия. От тази сума само 1500 леи трябвало да бъдат изпращани годишно до Зографския манастир чрез руските власти и руска банка [Mănăstirea Căpriană... 2019, с. 196–197].

През 20-те и 30-те години на XIX в. монасите от Зографския манастир нееднократно се обръщат към императора на Русия с молба Киприянският манастир да бъде върнат на Света гора. До последно руските власти се опитват да избегнат това. С преминаването на манастира под юрисдикцията на Кишиневската архиепископия е извършено задълбочено проучване на състоянието на това място. Наред с други неща е установено, че бившият игумен Антим, бягайки от манастира, успял да пренесе стари и нови документи в Атон. През този период в манастира са издигнати голяма двуетажна каменна сграда, два

тухлени корпуса с каменни основи и погреб, под тях и една дървена постройка. Във всички тези здания се намират монашески килии.

Комплексът неведнъж е пристрояван и реконструиран, особено след земетресението от 1820 г. Но въпреки това, основните черти на средновековната архитектура са запазени. През същата година митрополит Гавраил възстановява църквата „Успение Богородично“, разрушена при земетресението, и я изгражда по образец на светогорските храмове. При това от старата постройка са запазени само щедро декорираните апсиди. Самата църква е разширена за сметка на камбанарията с 9 камбани и внушителния по размери тамбур, поддържащ купола. След тази реконструкция отново са възстановени големият осемстенен тамбур, куполът и камбанарията с пирамидален връх. Олтарът и трите апсиди, странично от него, се намират в средата на южната страна. От юг на север се простира овално помещение, в което по време на богослужение в лявата и в дясната му страна стоят настоятелите на обителта и духовенството [Всё о..., pass]. През 1826 г. в манастира са издигнати голяма двуетажна каменна сграда, два тухлени корпуса с каменни основи и погреб под тях и една дървена постройка. Във всички тези здания се намират монашески килии.

През 1817 г. настоятелят на Зографския манастир Анатолий Зографски и йеромонах Викентий са изпратени от Атон в Бесарабия, за да възстановят собствеността на Киприянския и Добровецкия манастир за възвръщане правата на Зограф. Мисията на двамата духовници започва още през 1812 г., когато хаджи Викентий довежда поклонници в Зографския метох в град Велес (Вардарска Македония). Оттам българите са изпратени в Киприянския манастир, където през 1813–1821 г. също престоява Викентий като зографски таксидиот. През целия си престой в Бесарабия Викентий се грижи за възстановяване на собствеността на Киприянския манастир. Когато през 1837 г. неговите права се връщат, х. Викентий остава да живее в Бесарабия [Хаджиниколова, Е. 2016, с. 145]. Именно през 1837 г. по височайше повеление на руския монарх манастирът в Каприяни отново е отстъпен на Зограф, на който се подчинява до края на Първата световна война. В замяна епископията получава Гиржавския манастир.

Когато манастирът в Каприяни възстановява правата си в Бесарабия, Зограф изпраща в Киприянския манастир за игумен свой верен монах. Това е архим. Иларион, който е „побратим“ на Анатолий Зографски. Той обновява братството на Киприянския манастир със свои монаси и дякони, назначава свое настоятелство, което поема контрола над приходите от новите земи [Хаджиниколова, Е. 2016, с. 153]. За обновяване връзките между манастира и метоха има голям принос Антим Ризов, който живее известно време в Киприянския манастир, където преподава черковно-славянски език на монасите. Той води манастирската документация на български език и прави преводи на богослужбни книги. По-късно Антим Ризов учи в Кишиневската семинария и завършва Атинската духовна академия. През 1846 г. той се връща в Зографския

манастир, където преподава в манастирското училище. През цялото време запазва връзката си с Киприянския манастир.

В този период продължава строителството в манастира. Строи се църквата „Св. Георги“, която също е каменна, построена от игумена Иларион през 1840 г. в стил късен барок. Намира се до килиите и в лявата страна пред входа има кладенец. В това време службата в манастира се води на три езика – български, гръцки и молдовски. Руският пътешественик Н. Надеждин, който посещава обителта през 1839 г., отбелязва: „Игумен служи на славянски; свещеникът, който служи с игумена, също произнася молдовски възклицания и рецитира молитви след църковния чин. Същото свещеничество изведнъж се изпълни на три различни езика! Невъзможно е да се изобрази впечатлението, което ни прави това сливане на многоезични звуци в един хор, в един синовен разговор с Небесния Отец“ [Надеждин, Н. И. 1839, с. 442–443].

Избирането и утвърждаването на настоятеля на манастира преминавало през няколко етапа. Това може да се илюстрира например с назначаването на тази длъжност на йеромонах Феоктист през 1859 г. [ANRM, ф. 628, а.е. 204, л. 1–6.]. Първоначално на 7 април той е избран от събора на Зографския Атонски манастир. После това решение се утвърждава от Вселенския патриарх. След това материалите се представят за разглеждане на руския император. По негов указ Кишиневската духовна консистория разглежда писмото на игумена на Зографския манастир за назначаване на Феоктист. И накрая от Атон пристига представител, за да представи новия настоятел, който в случая е Феоктист, икономът на Киприянския манастир. Едва тогава той става игумен на манастира и поема отговорността за голямото стопанство към него.

Манастирът има големи заслуги за Българското възраждане [Жизнеописание..., 1909, с. 1–77; Червенков, Н. 2008, с. 96–101; Николов, А., Герд, Л. 2012, с. 21–25; Хаджиниколова, Е., 2016, с. 146–162]. Монасите например заплащат за издаването на много книги от българската литература. Мнозина от българските студенти, понякога до 30 души, които се учат в учебните заведения на Русия в градовете Одеса, Киев, Москва и Кишинев, пребивават в манастира по време на ваканцията си. Освен да почиват, те имат възможност да работят в богатата библиотека на манастира, в която са представени всички тогавашни български издания.

В манастира са работили такива деятели на Българското възраждане, като Иван Селимински, известен просветител, Иван Иванов (Калянджи), ръководител на Българското просветно дружество в Бесарабия, Васил Стоянов, секретар на Българското книжовно дружество, Николай Тошков и Спиридон Палаузов, лидери на Българското настоятелство в Одеса, Мустаков и Диамандиев, дейци на Добродетелната дружина в Букурещ. В манастира намират убежище, работят или се лекуват видни български революционери като Георги Раковски, Христо Ботев, Панайот Хитов, Филип Тотю и други. Има данни, че монаси в манастира са били и бесарабски българи. Васил Априлов също установява връзка с манастира с идеята към него да се открие българско училище. Това

става през 1848 г. и в него се обучават над 20 монаси и светски лица от български произход. Тук учи и Мелетий, който по-късно става софийски митрополит.

В Киприянския манастир се намира една от най-богатите библиотеки от онова време в Молдова. В нея се съхраняват ценни ръкописи, подаръци и дарения от знатни личности. Тъй като дълго време е ръководена от българи, в нея е съсредоточена богата църковна литература, написана на старобългарски език, а от Зографския манастир редовно пристигат религиозни и светски книги. Между книгите в библиотеката се намира рядкото славянско Евангелие, подарено на манастира от молдовския воевода Петру IV Рареш на 11 октомври 1545 г. То е написано върху пергамент, много четливо и красиво. И двете корици са украсени с позлатено ковано сребро, с вградени на места разноцветни скъпоценни камъни. На предната корица е изобразено възкресението на Исус Христос и извеждането на душите на вехтозаветните праведници от ада. На задната корица е изобразено Успение Богородично и около образа е гравиран дълъг надпис.

Икономическите въпроси заемат основно място в отношенията между Зографския и Киприянския манастир. Доста натрупан материал по тази проблематика съхранява Националният архив на Република Молдова. В последните години в Молдова на тяхната основа са публикувани немалко трудове, някои от които по-горе посочихме, и те свидетелстват за сложните взаимоотношения между двата манастира. Едностранчивото използване на определени материали не може да не доведе до твърдения, че Зограф се занимавал основно с ограбване на киприянските имоти.

Въпреки привидното богатство на Киприянския манастир той постоянно изпитва финансови затруднения, макар че разполага с обширни и доходоносни владения. По-голямата от приходите обаче не му принадлежат. Във вид на различни данъци една част от тези доходи отиват в Русия, а друга – в Зографския манастир в Атон. В разпореждане на Киприянския манастир остава неголяма сума, тъй като на 6 март 1873 г. излиза царски указ „За начина на управление на именията на православните задгранични манастири в Русия“, който дава право на руското правителство да разполага с доходите от бесарабските имения на атонските манастири. Предвижда се „недвижимите имения и гори, принадлежащи на Светите места“ и „така представляващи собственост на молдавските църкви и манастири, да преминат в Бесарабия под управлението на ведомството на Министерството на държавните имоти на Русия“ [**Русия, Атон и Рилският манастир...** 2016, с. 140], с формално запазено право на владееене, а доходите да се контролират и разпределят от Министерството на външните работи. По този начин отгук нататък въпросът за манастирските доходи и приходи строго се регламентира от руските власти. Взема се решение целият доход на Киприянския манастир да се дели на пет части, от които две са за Атон, две за Русия, а една – за нуждите на манастира.

С изплащането дълга на Киприянския манастир към Зографския на практика не му остават средства, за да издържа себе си. Поради това Азиатският

департамент на Министерството на външните работи на Русия поставя пред своята дипломатическата мисия в Цариград задачата да ограничи сумата, получавана от Киприянския манастир. Същевременно с това департаментът съдейства не само да бъде прехвърлен дългът на манастира към Зографския, но и предоставя за 1875 г. „нов аванс от 9475 среб. руб., за да се осигури съществуването на тези заведения (Киприянския манастир и Кондрицкия скит – б.а., Н.Ч.) до момента, когато стане възможно определена ежегодна сума от доходите на Зографския манастир“. Основавайки се на „голямото уважение, с което се ползва в Бесарабия Киприянският манастир и на необходимостта той да бъде подкрепен“, Министерството на външните работи на Русия моли и Светия Синод на Русия също да се включи с определени суми за неговото издържане, „за да осигури бедното му съществуване“ [ANRM, ф. 6, оп.18, а.е. 28. л. 8]. След 1873 г. доходите от бесарабските имения, принадлежащи на атонските манастири, се предават на Атон чрез руското посолство в Истанбул и генералното консулство в Солун. Обаче както подчертават български изследователи, „тези суми нерядко са задържани от имперските дипломати до разрешаване на спорните въпроси на Св. гора в полза на руската страна“ [Русия, Атон и Рилският манастир... 2016, с. 144].

Смятаме, че при това тежко положение на манастира критиката, която е отправяна от известни български дейци към настоятеля на манастира архимандрит Козма [Червенков, Н. 2008, с. 96–98] невинаги е представяна обективно (от Тома Куцаров и неговите „събратя“). През 1870 г. за настоятеля публикува отделна брошура известният учител и съставител на български учебници в Бесарабия Павел Калянджи [Калянджи, П. 1870].

Според автора манастирът отделя малко внимание за поддръжка на българското просветно дело, не защитава достатъчно интересите на българите в българо-гръцкия църковен конфликт. От своя страна, поетът-революционер Христо Ботев на страниците на своя вестник „Знаме“ два пъти [Ботев, Хр., 1971, с. 474–477, 504–509] остро критикува киприянските свети отци за тяхната свитост, стремеж към забогатяване, за пренебрегване интересите на народа. Ботев, който лично посещава манастира, знае за неговото „прекрасно разполагане“, вижда и жестокото експлоатиране на селяните от околните молдовски села от страна на монасите, техния разпътен живот. Поетът счита, че настоятелите на манастира, получавайки големи доходи, отделят крайно малки суми за поддържане на просветата.

В края на века руските власти пак се връщат към въпроса за разпределение на доходите към т.нар. „преклони“ манастири в Азия и на Света гора. Познавачи на тяхното финансово положение – дипломати и богослови – излизат пред императора с предложение да се отпускат повече средства от тях за манастири, на които са метоси [Русия, Атон и Рилският манастир... 2016, с. 162]. Те изхождат от това, че „собственици на бесарабските имения са предимно манастири от светата Атонска гора, подчинени на престола на Вселенския патриарх, именно предвид бедственото положение на Константинополската църква“. По мнението

на руския посланик в Константинопол А. И. Нелидов трябва да се подкрепят манастирите Зограф и Хилендар, тъй като влиянието им „върху религиозния живот на славянските народи на Турция е достатъчно значително“ [Русия, Атон и Рилският манастир... 2016, с. 164]. Обаче тези идеи не получават решение. Обратно, руското правителство продължава да засилва апетита си към доходите на манастирите, подчинени на Света гора, включително към тези на Киприянския манастир. Тези финансови мерки укрепват манастира. Засилва се църковното снабдяване, предприемат се нови строителства. Именно в тези години се изгражда най-големият и най-ценният храм в манастира, църквата „Св. Никола“, която е сравнително нова, издигната през 1903 г. в стила на средновековните храмове.

През 1783 г. йеромонах Йосиф основава в пределите на земите на Киприянския манастир в района на Кондрица скит към него. Годината, белязана от издигането на първата каменна църква на името на св. Николай Чудотворец, е 1820. След няколко десетилетия, през 1891–1895 г., се издига втората църква „Успение на Св. Богородица“. С промяната на властта през 1918 г. скитът се отделя от манастира в Каприяни и става независим. След Втората световна война той е затворен. През 1993 г. отново се открива като манастир Кондрички на св. Николай Чудотворец, подчинен на Киприянския манастир. Сега манастирът има 18 монаси и жителите на околните села идват тук на неделни служби.

По време на Първата световна война, като се вземе под внимание, че България воюва против Русия, царският режим решава да приведе Киприянския манастир в пряко подчинение на Светия Синод в Санкт-Петербург. През 1915 г. руската държава конфискува целия имот на манастира, като го лишава по този начин от всички права над него. А пък през декември 1916 г. българските монаси от Киприянския манастир и подчинения на него Кондрички скит в състав от 14 души са изселени в Рязанската губерния. При това не се спазват огласените правила да се депортират само хора на възраст за служба в армията. Отначало архимандрит Теофилакт не е включен, но след месец и той е изпратен след неговите монаси. Всичките са посочени като българи: 12 – български поданици, а двама – турски. В манастира остават само лица, които са от Бесарабия [ANRM, ф. 2, оп. 1, а. е., 9567. л. 10–11 об.].

След войната българските монаси се връщат в своя манастир в Каприяни и скита Кондрица. Сред тях е и настоятелят на манастира архимандрит отец Теофилакт, който умира през 1919 г. и е погребан близо до манастирската църква. Над гроба е положена гранитна плоча. Когато Бесарабия вече е в състава на Румъния, манастирът в Каприяни възобновява дейността си, но вече губи статуса на метох на Зографския манастир, а също скъсва и връзките си с Руската православна църква, като е преподчинен на Румънската патриаршия.

Както и други християнски храмове и манастири по време на съветската власт и този е закрит и частично разрушен. През 1947 г. всички монаси са изгонени, като им е предложено да бъдат закарани по родните им домове. След като те отказват, властите ги пускат да си ходят пеш, накъдето пожелаят. През

1962 г. в една от сградите е организиран Дом на културата, а в един от храмовете – детска туберкуозна болница, в друг – склад за химически отрови.

Манастирът е открит отново през периода на съветската „перестройка“ – през 1989 г. През първото десетилетие на нашия век се провежда координирана реконструкция на манастира. По това време пред входа е издигнат паметник на Стефан Велики. Днес манастирският комплекс разполага с три църкви и няколко спомагателни пострройки, павилиони, построени в национален стил, артезиански кладенци. В него служат 20 души – игумен, йеромонаси, йеродякони, монаси и послушници.

И така, Киприянският манастир в Бесарабия като метох на Зографския български манастир на Атон преминава през няколко етапа. Първият, от 1678 г., когато става метох, до 1813 г. През това време (повече от сто години) той, от една страна, допринася много за икономическо осигуряване на Атонския манастир, а от друга – духовно го поддържа и развива. Практически всичките настоятели са от Зографския манастир, все българи по произход. Следващият период е от 1813 до 1837 г., когато манастирът влиза в състава на Кишиневската архиепископия. Във връзка с голямото земетресение през 1820 г. се налага да се правят големи реконструкции на сградите и да се строят нови. Манастирът в Атон активно води борба за връщане правата му върху Киприянската обител. Последният етап обхваща годините от 1837 до 1916 г. Манастирът се връща към Зограф, но постепенно все повече му се налага да отделя от доходите и за Синода на Русия, да попада под зависимост от Бесарабската и Хотинска патриаршия. През тези години Киприянският манастир става значителен духовен център на българите, тясно свързан с българския възрожденски процес.

Надявам се, че повдигнатите тук въпроси ще бъдат задълбочено проучени. Важно е, че по този начин ще се определи не само мястото на Киприянския манастир, но наред с това ще могат да се разкрият нови моменти в историята на Зографския манастир, от взаимоотношенията на този манастир, както с Киприянския, така и с Гръцката патриаршия, Руската православна църква, вкл. и с Бесарабската и Хотинската епархия.

В продължение на много години Научното дружество на българистите в Република Молдова се стреми да увековечи с мемориална плоча и един друг момент от историята на манастира. Най-после по благоволение на митрополита на Молдова Владимир се получи разрешение да бъде поставена такава в административната сграда на манастира с надпис на румънски и български език, който гласи: „В памет на пребиваването в Киприянския манастир на известните дейци на Българското възраждане Георги Раковски и Христо Ботев“. Това вече е факт. Предстои тържественото откриване на мемориалната плоча.

Искам да завърша с това, че споделих идеята да се открие подобна плоча с проф. Иван Стоянов, който посети Кишинев и Тараклия в състава на делегация на Общобългарския комитет „Васил Левски“. След обсъждане достигнахме до единно мнение, че българската следа в историята на Киприянския манастир трябва да бъде включена в екскурзионните програми, а също да се

организируют посещения и от България. Всичко това го интересува много и той изрази желание да посети манастира още преди неговото идване в Молдова. Зарадва се, че някои от неговите колеги (професорите Николай Жечев, Велко Тонев, доцент Кирил Занев, краеведът Лазар Георгиев и др.) вече са идвали в този манастир. Обаче времето за съжаление, както често става, не позволи да осъществим това посещение.

ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES

Архивни източници и периодичен печат /

ANRM – Arhiva Națională a Republicii Moldova (Национален архив на Република Молдова), ф. 2, 628.

Публикации / Publications

Ботев, Хр. 1971 – Христо Ботев. Събрани съчинения. Т. 2, София, 1971. [Hristo Botev. Sabrani sachinenia. T. 2, Sofia, 1971.]

Жизнеописание... 1909 – Жизнеописание митрополита Охридско-Пловдивскогo Натанаила. – Сборник за народни умотворения, наука и книжнина, XXV (1909). [Zhizneopisanie mitropolita Ohrido-Plovdivskago Natanaila. – Sbornik za narodni umotvorenia, nauka i knizhnina, XXV (1909).]

Захарюк, П. 2019 – П. Захарюк. Връзките на Молдова със Зографския манастир на Света Гора. // Зографски сборник. Зографският архив и библиотека. Изследвания и перспективи. (Гл. ред. Д. Пеев). Зографска света обител, Света гора – Атон, 2019, 316–325. [P. Zaharyuk. Vrazkite na Moldova sas Zografskia manastir na Sveta Gora. // Zografski sbornik. Zografskiyat arhiv i biblioteka. Izsledvania i perspektivi. (Gl. red. D. Peev). Zografaska sveta obitel, Sveta gora – Aton, 2019, 316–325.]

Митов, Г. 2019 – Георги Митов. Васил Априлов в търсене на документи за средновековното българско минало. // Зографски сборник. София, 2019, 413–444. [Georgi Mitov. Vasil Aprilov v tarsene na dokumenti za srednovekovnoto balgarsko minalo. // Zografski sbornik. Sofia, 2019, 413–444.]

Калянджи П. 1870 – Павел Калянджи. Настоятелят на Киприяновския манастир. Болград, 1870. Pavel Kalyandzhi. Nastoyatelyat na Kipriyanovskia manastir. Bolgrad, 1870.]

Мурзакевич, Н. 1850 – Николай Мурзакевич. Сведения о некоторых православных монастырях. Киприянский Успенский мужской монастырь. – В: Записки Одесского общества истории и древностей. Т. II. Отд. II–III, Одесса, 1850. [Nikolay Murzakevich. Svedeniya o nekotoryh pravoslavnyh monastyryah. Kipriyanskiy Uspenskiy muzhskoy monastiry. – V: Zapiski Odesskogo obshtestva istorii i drevnostey. T. II. Otd. II–III, Odessa, 1850.]

Надеждин, Н. Н. 1839 – Николай Надеждин. Прогулка по Бессарабии. – В: Одесский альманах на 1840. Одесса, 1839. [Nikolay Nadezhdin. Progulka po Bessarabii. – V: Odesskiy alymanah na 1840. Odessa, 1839.]

Николов, А., Герд, Л. – А. Николов, А. Герд, Л. П. А. Сирку в България (1878–1879). *Studia media e valia Slavica et Byzantina*, 3. София, 2012. [Nikolov, A., Gerd, L. P. A. Sirku v Balgaria (1878–1879). *Studia media e valia Slavica et Byzantina*, 3. Sofia, 2012.]

Русия, 2016 – Русия, Атон и Рилският манастир (XI – началото на XX в.). Сборник документи. Съст., превод и коментар: А. Николов, Т. Георгиева, Й. Бенчева, София, 2016. [Rusia, Aton i Rilskiyat manastir (XI – nachaloto na XX v.). Sbornik dokumenti. Sast., prevod i komentar: A. Nikolov, T. Georgieva, Y. Bencheva, Sofia, 2016.]

Тодоров, Г. 2002 – Георги Тодоров. Въздигането на „Зограф“ от Стефан Велики. – Църковен вестник, 2002, брой 11. [Georgi Todorov. Vazdiganeto na „Zograf“ ot Stefan Veliki. – Tsarkoven vestnik, 2002, broj 11.]

Хаджиниколова, Е. 2016 – Елена Хаджиниколова. Киприянският манастир в Бесарабия и църковно-просветните борби на македонските българи (30–50-те години на XIX в.). В: Relațiile moldo-bulgare: istorie și cultură = Молдовско-български връзки: история и култура. Chișinău: SȘB, 2016. [Elena Hadzhinikolova. Kipriyanskiyat manastir v Besarabia i tsarkovno-prosvetnite borbi na makedonskite balgari (30–50-te godini na XIX v.). V: Relațiile moldo-bulgare: istorie și cultură = Moldovsko-balgarski vrazki: istoria i kultura. Chișinău: SȘB, 2016.]

Червенков, Н. 2008 – Николай Червенков. Киприянският манастир и Българското възраждане. В: Арнаудов сборник. Доклади и съобщения. Т. 5. Русе, 2008, 96–101. [Nikolay Chervenkov. Kipriyanskiyat manastir i Balgarskoto vazrazhdane. V: Arnaudov sbornik. Dokladi i saobshteniya. T. 5. Ruse, 2008, 96–101.]

Еșану А., Еșану В., Фуșteи Н., Pelin В., Negrei I, 2003 – Еșану А., Еșану В., Фуșteи Н., Pelin В., Negrei I. Mănăstirea Căpriană (sec. XV–XX). Studiu istoric, documente, cărți, inscripții și șialtemateriale. Chișinău, 2003.

Мăнăstirea..., 2019 – Mănăstirea Căpriană cu Schitu Condrița (secolul XV-lea – începutul secolului XXI-lea): Studii, documente și materiale / Andrei Eșanu, Gheorghe Postică, Valentina Pelin [etal.]; coord.: A. Eșanu, G. Postică. Chișinău, 2019.

Интернет базирани източници/ Internet Sources

Всѐ о ... – Всѐ о Бессарабии – <http://www.bessarabia.ru/biserica2.htm> (достъпен: октомври 2019) – Vsě o Bessarabii – <http://www.bessarabia.ru/biserica2.htm>

ПРИЛОЖЕНИЕ

Рапорт заведующего делопроизводством эвакуационного отделения канцелярии бессарабского губернатора Ф. Косенко-Родновского бессарабскому губернатору М. Вороничу о болгарских подданных в Киприянском монастыре и Кондрицком ските.

Его превосходительству господину
Бессарабскому губернатору

РАПОРТ

В исполнении предписания от 8 сего декабря за № 32650 имею честь донести Вашему Превосходительству, что при проверке в моем присутствии особой комиссией, командированной архиепископом Кишиневским и Хотинским, в составе члена кишиневской духовной консистории, протоиерея о. Спиридона Муранивеча и благочинного всех монастырей Бессарабкой епархии, настоятеля Гербовецкого монастыря, архимандрита о. Феогноста, на месте, в Киприянском монастыре и Кондрицком ските, подчинённых болгарскому Зографскому монастырю на Афоне, монашествующего духовенства болгарского подданства, оказались следующие лица.

В Киприяновском болгарском монастыре:

1. Настоятель архимандрит о. Феофилакт, в миру Феодор Бакалов, 70 лет, по национальности болгарин, домашнего обучения, в должности настоятеля утвержден в 1891 году. В Россию прибыл в 1887 году и до 1913 года состоял в болгарском подданстве, а в сем последнем принял русское подданство. Все время проживает в монастыре.
2. Иеромонах Самуил, в миру Спас Демьянов, 53 лет, болгарско подданный, по национальности болгарин, домашнего обучения; пострижен в монашество в Афоно-Зографском монастыре. В Россию приехал первый раз в 1896 году, пробыв до 1907 года, выехал обратно в Афон. В 1913 году вновь приехал в Россию и с того времени пребывает постоянно в монастыре.
3. Иеромонах Никодим, в миру Николай Петров, 37 лет, болгарско подданный, по национальности болгарин, домашнего обучения; в монашестве пострижен в Афоно-Зографском монастыре. В Россию прибыл в 1907 году и до сего времени проживает в монастыре.
4. Иеромонах Мелетий, в миру Марин Шкутов, 36 лет, болгарско подданный, по национальности болгарин, окончил курс в болгарской народной школе, в монашестве пострижен в Афоно-Зографском монастыре. В Россию прибыл в 1913 года и с того времени находится в монастыре.
5. Иеродиакон Иринарх, в миру Иоан Хотев, 33 лет, болгарско подданный, по национальности болгарин, окончил курс в болгарской народной школе, в монашестве пострижен в Афоно-Зографском монастыре. В Россию прибыл в 1913 году и с того времени находится в монастыре.
6. Монах Никита (эконом), в миру Николай Бабечев, 41 года, болгарско подданный, по национальности болгарин, окончил курс в Афонской духовной семинарии, в монашество пострижен в Афоно-Зографском монастыре. Прибыл в Россию 21 января 1914 года. Проживает в монастыре.
7. Монах Аркадий, в миру Дмитрий Славчев, турецкоподданный, по национальности болгарин, домашнего обучения; в монашестве пострижен в Афоно-Зографском монастыре.

8. Иеродиакон Троянского монастыря, Данаил, в миру Дмитрий Семенов, 34 лет, болгарскоподданный, по национальности болгарин. Прибыл в Россию из г. Тырново (Болгария) 17 июня 1914 года и с того времени находится в монастыре.
9. Послушник Христо Диаманди, 34 лет, турецкоподданный, по национальности болгарин. Прибыл в Россию из греческой Македонии в 1906-1907 годах и с того времени находится при монастыре.
10. Послушник Райко Димитриев Иванов Деливланов, 17 лет, болгарско подданный, по национальности болгарин. Прибыл из Болгарии в 1914–1915 годах и с того времени находится при монастыре.
11. Послушник Иван Василев, 17 лет, болгарскоподданный, по национальности болгарин. Прибыл из Болгарии в 1914–1915 годах и с того времени находится при монастыре.

В Кондрицком Св. Николаевском ските, подведомственном Киприянскому монастырю:

12. Заведующий скитом – эконоом Иеромонах Владимир, в миру Василий Бочкарев, турецкоподданный, по национальности болгарин, домашнего обучения, в монахи пострижен в Афоно-Зографском монастыре. Прибыл в Россию в 1907 году и с того времени находится в ските.
13. Иеромонах Хрисанф, в миру Хоралампий Даскабчев, 42 года, турецкоподданный, по национальности болгарин, домашнего обучения, в монахи пострижен в Афоно-Зографском монастыре. Прибыл в Россию в 1907 году и с того времени находится в ските.
14. Монах Игнатий, в миру Иоани Николау, 57 лет, турецкоподданный, по национальности болгарин, домашнего обучения, в монахи пострижен в Афоно-Зографском монастыре. Прибыл в Россию в 1913 году и с того времени находится в ските.

Настоятель Киприяновского монастыря Фиофилакт устранен от заведования монастырем и оставлен на жительство в названном выше монастыре. Остальная монастырская братия, в числе 13 человек, интернирована и доставлена в Кишинев в распоряжение архиепископа Кишиневского и Хотинского для дальнейшего направления в Рязанскую епархию. Ценному имуществу и капиталу Киприяновского монастыря и Кондрицкого скита составлена опись, и таковая сдана временно в заведование особо избранной комиссией комитета из числа оставшегося монашествующего духовенства.

Среди насельников двух помянутых выше монастырей лиц, состоявших в подданстве Болгарии, не оказалось равным образом среди них, не имеется и турецкоподданных. Все оставшиеся на местах насельники уроженцы Бессарабии в преимущественно молдоване

Декабрь, 12 дня 1916 года

Заведующий делопроизводством

эвакуационного отделения канцелярии

(подпись)

Arhiva Națională a Republicii Moldova. ф. 2, оп. 1, а.е. 9567. л. 10–11.